

SECCIÓ: PROJECTE ALMIRALL

Cercles. Revista d'Història Cultural 17/2014: 157-172

ISSN: 1139-0158

PROJECTE ALMIRALL: NOTES SOBRE LA RECEPCIÓ DE LA LITERATURA ROMÀNTICA A LA BIBLIOTECA DE L' ATENEU BARCELONÈS

Gemma Fabregat

GELIV

Anna Llovera

Universitat Oberta de Catalunya

RESUM. Aquest article es proposa divulgar el Projecte Almirall a través d'una breu anàlisi de la recepció de la literatura romàntica europea a la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, un centre cultural de gran rellevància a la Barcelona de l'últim terç del segle XIX. S'han pres en consideració les literatures alemanya, francesa, anglesa i italiana, com a més representatives, i s'ha fet una relació dels autors i les obres més destacats.

PARAULES CLAU. Literatura romàntica, projecte Almirall, Ateneu Barcelonès, biblioteques, traducció.

ABSTRACT. The purpose of this article is to make known the Projecte Almirall through a brief analysis of the reception of European Romantic literature in the Ateneu Barcelonès library, a cultural centre of great importance in Barcelona during the last third of the 19th century. German, French, English and Italian literatures have been taken into account as the most representative, and their most important authors and works have been listed.

KEY WORDS. Romantic literature, Projecte Almirall, Ateneu Barcelonès, libraries, translation.

El 2009 neix el Projecte Almirall, un portal d'accés obert dirigit a la comunitat acadèmica i investigadora que es proposa difondre la recepció de les idees i la cultura europees del segle XIX i principis del XX a Catalunya i Espanya.¹ Alhora, és un punt de trobada i col·laboració entre universitats, grups de recerca i especialistes de diferents disciplines. Aquesta iniciativa troba en l'actualitat símls amb el *Diccionario histórico de la traducción en España* (Madrid: Gredos, 2009) i el *Diccionari de la traducció catalana* (Vic: Eumo, 2011), dues empreses que també fan visible l'impacte de la producció estrangera a Catalunya. El corpus d'articles —d'ara endavant objectes— que forma el Projecte pren com a referència el material albergat a la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, amb especial atenció a la literatura —autors, obres i premsa— i el pensament: per fer-ho han estat imprescindibles els catàlegs de 1874 i 1891, on s'observa una gran pluralitat de disciplines i un creixent interès pels textos de caràcter científic. El Projecte vindica aquest patrimoni documental i bibliogràfic extraordinari, dipositat en una de les institucions històricament més rellevants de la vida cultural barcelonina.

Al llarg de l'últim quart del segle XIX la Biblioteca esdevé un dels principals pols d'atracció de la intel·lectualitat catalana, i és que des del naixement de l'Ateneu l'any 1872 una part important dels pressupostos es destina a l'adquisició de premsa i llibres de caràcter tant literari com científic, i de Darwin a Proudhon. La Biblioteca, doncs, permet als socis accedir a les novetats editorials i estar en contacte amb els últims corrents literaris i ideològics europeus: el fet que Narcís Oller, Antoni Gaudí, Santiago Rusiñol o Enric Prat de la Riba siguin alguns dels socis que ingressen a l'Ateneu al segle XIX dóna idea de l'aportació de l'entitat en la modernització de la cultura catalana.²

Aquesta operació s'emmarca en l'auge de biblioteques de la segona meitat del segle XIX, que aniran substituint progressivament la premsa com a principal mitjà difusor d'obres estrangeres. En aquest context, poden trobar-se també el Centre de Lectura de Reus (1859), la Biblioteca Popular Barcelonesa (1869), la

¹ Per a més informació, remetem a Lluís VICENTE, «Projecte Almirall: posada en valor del patrimoni», *BiD: Texts universitaris de biblioteconomia i documentació*, núm. 28, juny 2012. També a Giovanni C. CATTINI i Joaquim COLL, «Portal Almirall. Pensament i cultura del segle XIX», *L'Avenç*, núm. 385, desembre 2012, pp. 65-67.

² FÈLIX VILLAGRASA, Elisenda CARTANÀ, «Els socis en el segle XIX» dins J. CASASSAS (dir.), *L'Ateneu i Barcelona: 1 segle i ½ d'acció cultural*, Barcelona, Diputació de Barcelona, RBA-La Magrana, 2006, pp. 57-75. També, sobre la Biblioteca: Manel PÉREZ, «Cap a una gran biblioteca» dins J. CASASSAS (dir.), citat, pp. 149-164.

Biblioteca Museu Balaguer (1884) o la Biblioteca Arús (1895); com a antecedents de la Biblioteca de l'Ateneu (1872) cal afegir la del Casino Barcelonés (1848) i la de l'Ateneu Catalán (1860).

Atesa la inviabilitat, comprensible, d'oferir en aquestes planes un estudi del compendi de totes les obres i tots els autors arribats a la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès al segle XIX —estudi, d'altra banda, ja realitzat—³ ens proposem de fer una sumària descripció dels continguts que, fins al moment, es poden trobar al portal. Concretament, ens cenyim als continguts relacionats o propers al moviment romàntic i a aquelles literatures que més en sentiren el batec: la literatura alemanya, la francesa, l'anglesa i la italiana; fonts, no cal dir-ho, del romanticisme a la Catalunya i a l'Espanya del vuit-cents.

Literatura alemanya

La sortida de l'Antic Règim estableix la necessitat de crear un nou dispositiu teòric i un consegüent repertori simbòlic que legitimin i alhora consolidin les societats burgeses liberals emergents. La florida artística i cultural de l'Alemanya de finals del XVIII, juntament amb les guerres napoleòniques havien aconseguit dotar de visibilitat el país germànic, fins llavors poc conegut i encara menys suggestiu als ulls dels homes de la Il·lustració. Alemanya començava a adoptar un discurs estètic que responia a l'imperatiu modern: el romanticisme, que ràpidament s'estendria arreu d'Europa i esdevindria el corrent cultural per excel·lència del XIX.

A la península Ibèrica les idees romàntiques penetren, un cop conformades a Alemanya, a França i a Anglaterra, per dues vies: Catalunya —també València i les Balears— i Andalusia —aliada amb la capital—. Els contactes amb la literatura germànica derivats de l'acció d'individus establerts o amb una forta presència a Alemanya facilita la incorporació d'aquest corrent cultural. Amb tot, l'evident barrera lingüística amb què topen els escriptors alemanys a Catalunya esdevé un escull difícil de superar. Per això l'acció intermediària de França és providencial,⁴ sobretot amb l'aparició de llibres com *De l'Allemagne*

³ Vegeu Manuel PÉREZ NESPEREIRA, *La recepció del pensament i la cultura europeus a la Catalunya de la Restauració: l'Ateneu Barcelonès i la seva Biblioteca com a vehicles de recepció, assumpció i difusió*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Departament d'Història Contemporània, 2005.

⁴ En aquest sentit, vegeu Hans JURETSCHKE, «Du rôle médiateur de la France dans la propagation des doctrines littéraires, des méthodes historiques et de l'image de l'Allemagne en Espagne au

(1810), de Madame de Staël, que introdueix les idees romàntiques i reserva un lloc especial als escriptors germànics. Els germans Schlegel, sobretot August Wilhelm, també contribueixen a l'expansió romàntica pel vell continent, però és el pensament herderià de revaloració del material folklòric nacional el que més impacta en la cultura del romanticisme —malgrat que la seva obra arriba amb limitacions—. ⁵ Almenys durant les primeres dècades del vuit-cents, la perspectiva conservadora del moviment romàntic impulsada per Staël i els Schlegel, amb molta força a Catalunya, s'imposa a una visió més progressista, que al Principat coneixeria un episodi de fulgor els anys trenta i que es consolidaria a la dècada dels seixanta amb la irrupció de Krause i Hegel.

Tot aquest marc teòric es fa visible en l'àmbit literari, en el qual la premsa i les traduccions —sovint deficientes i deutores de les versions franceses— són decisives. En les tres primeres dècades del segle, només, i parcialment, Goethe té un cert ressò a la Península. *Hermann und Dorothea* (1798), *Werther* (1774) i els *lieder* anticipen l'arribada, a partir sobretot dels anys trenta, del pensament i les obres d'altres escriptors alemanys. Però és principalment en la concepció del *Weltschmerz* (el *mal du siècle*) i els usos en què es manifesta on Goethe resulta decisiu. ⁶ Heine, a voltes llegit en clau conservadora, penetra primer com a pensador i després com a poeta a mitjan segle, gràcies a la revisió poètica impulsada per Mallarmé i la forta empremta exercida en Bécquer. *Das Buch der Lieder* ('El llibre de les cançons', 1827) és el poemari que aconsegueix més difusió. A partir del 1871 el grup La Jove Catalunya el proposa, de fet, com a model de la poesia catalana moderna arran del descobriment, per Riera i Bertran, dels *Drames et Fantaisies* (1865). Segueix, doncs, una tendència imitadora de l'alemany que es concreta en els poemes de Francesc Matheu, Jacint Ver-

cours du XIXe siècle» dins *Romanticisme, Réalisme, Naturalisme en Espagne et en Amérique Latine*, Lille, Université de Lille III, 1978, pp. 9-34 (també en Hans JURETSCHKE, *España y Europa: estudios de crítica cultural*, Madrid, Editorial Complutense, 2001, II, pp. 955-974).

⁵ Mostra d'aquesta dèbil recepció l'ofereix la Biblioteca de l'Ateneu (només dues obres es registren en el catàleg del 1874), fet que contrasta amb l'elevada permeabilitat de les tesis herderianes: l'orador de la reunió agrícola de Manresa de juny del 1861 i secretari de l'Institut Català de Sant Isidre, Andreu de Ferran, se'n fa ressò en justificar l'ús del català («perquè, com diu un cèlebre escriptor, la llengua d'un poble és la seva vida, és com la seva ànima», a J. M. DOMINGO, «Sobre la Renaixença», *L'Avenç*, núm. 390, maig 2013, pp. 26-35).

⁶ Sobre la recepció de Goethe, vegeu Jordi LLOVET, «Goethe a Catalunya: 1832-1982» dins *Goethe. 1832.1892: antologia que la Generalitat dedica a les escoles de Catalunya*, Barcelona, Proa, 1982, pp. 135-147; Manuel de MONTOLIU, *Goethe en la literatura catalana*, Barcelona, Publicacions de «La Revista», 1935; Robert PAGEARD, *Goethe en España*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1958.

daguer i, ben especialment, Apel·les Mestres: *Del llibre del Cor* (1874) i *Cançons íntimes* (1889). Tanta és la voga de Heine que es converteix en l'escriptor liberal amb més presència a la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, en la qual figura amb dotze títols el 1891.⁷

Als anys quaranta, és Friedrich Schlegel qui impacta, d'una banda, en el discurs romàntic conservador, adoptat per Manuel Milà i Fontanals i, de l'altra, en l'escola pictòrica dels natzarens, afavorida pel seu germà Pau. Amb tot, *Geschichte der alten und neuen literatur* ('Història de la literatura antiga i moderna', 1814) és l'únic text de Schlegel traduït a Espanya al XIX —text, d'altra banda, conservat a la Biblioteca ateneïsta, en una nova mostra del desequilibri entre el ressò i la presència—. ⁸ Encara als anys quaranta destaca l'arribada de Schiller. Menys influent que Heine i els germans Schlegel, és igualment objecte d'interès per part de diversos sectors culturals. Primer és la seva obra dramàtica la que captiva els espanyols, sobretot l'obra de maduresa, com *Kabale und Liebe* ('La intriga i l'amor', 1784) i *Die Räuber* ('Els bandits', 1781); després els escrits estètics i teòrics adquireixen un eco remarcable especialment en el grup d'*El Europeo*, capitanejat per Aribau. I, finalment, la seva poesia es difon entre el sector menestral i obrer per l'acció de Clavé amb la revista *El Eco de Euterpe*. La Biblioteca de l'Ateneu només registra la presència de les obres dramàtiques i de la *Histoire du soulèvement des Pays-Bas sous Philippe II, roi d'Espagne* (1827).⁹

⁷ Sobre la recepció de Heine, vegeu María ALBERT, *Heine en España* (tesi doctoral no publicada), Facultat de Filosofia y Letras de la Universidad Complutense de Madrid, 1962; Udo Rukser, «Heine in der hispanischen Welt», *Deutsche Vierteljahrsschrift*, vol. 30, 1956, pp. 474-510; Marisa SIGUAN, «Contraban d'idees: tres cales en la recepció de Heine» dins *Professor Joaquim Molas: memòria, escriptura, història*, Barcelona, Publicacions Universitat de Barcelona, 2003, II, pp. 1021-1032.

⁸ Sobre la recepció de Schlegel, vegeu Hans JURETSCHKE, «La recepció de la cultura y la ciencia alemana en España durante la época romántica» dins *Estudios románticos*, Valladolid, Casa-Museo Zorrilla, 1975, pp. 63-120; Hans JURETSCHKE, «Friedrich Schlegel: una interpretació a la luz de la edició crítica de sus obras, con especial consideración de sus relaciones hispánicas» dins *España y Europa: estudios de crítica cultural*, citat, pp. 669-736.

⁹ Sobre la recepció de Schiller, vegeu Nuria C. AROCAS, José A. CALAÑAS, Ana R. CALERO (eds.), *Friedrich Schiller. Estudios sobre la recepción literaria e interdisciplinar de su obra*, València, Universitat de València, 2008; Rosa CABRÉ, «Notes per a la recepció de Friedrich Schiller en la literatura catalana del segle XIX» dins *Professor Joaquim Molas: memòria, escriptura, història*, I, citat, pp. 235-276; Iliá GALÁN, «Análisis bibliográfico de la influencia de la poesía de J. Ch. F. Schiller en España a través de sus traducciones al castellano», *Revista General de Información y Documentación*, X, núm. 1, 2000, pp. 225-232.

La irrupció de *La Abeja* de Bergnes de las Casas als anys seixanta, deutora de l'esperit europeista d'*El Museo de Familias* (1838), en companyia de l'arribada dels estudis de Krause, Fichte i Hegel —que superen els de F. Schlegel—, suposa una nova onada de germanofília. Goethe reprèn el vol i les edicions de les seves obres es multipliquen als setanta i vuitanta. *Faust* (1832), tot i ser traduït nombroses vegades, roman més aviat en la intimitat dels cenacles intel·lectuals, malgrat que a Catalunya adquireix una especial significació —i Goethe també— per l'acció difusora, entre d'altres, de Maragall. Convé recordar que Maragall llegeix *Werther* als vint-i-un anys i s'impregna, amb lectures posteriors, d'un romanticisme filosòfic i moral pràcticament negligit fins llavors en benefici de l'historicisme romàntic. Tot aquest engranatge s'assimila amb l'anàlisi de l'impacte de Goethe a l'Ateneu Barcelonès: deu títols palesen l'atenció que la Biblioteca prestava a l'actualitat literària alemanya, una literatura que també gaudia d'una notable representació en els diversos actes ateneístics de la dècada dels vuitanta.

Literatura francesa

L'enriquiment cultural fruit de l'auge de les biblioteques a la segona meitat de segle és vehiculat sobretot pel francès: la seva preeminència com a llengua de cultura a Espanya comença durant la Il·lustració i esdevé indiscutible al llarg del XIX, encara que a partir dels anys seixanta es matisa a causa del major coneixement de l'alemany. El filtre francès, doncs, permet a l'elit catalana i espanyola importar les noves tendències de més enllà dels Pirineus —el romanticisme anglès i l'alemany, per exemple, com proven les innumerables edicions de Walter Scott en francès o l'àmplia repercussió de la *Revue des Deux Mondes*—, com també divulgar per mitjà de traduccions obres escrites en llengües minoritàries —per exemple *Mirèio* (1859) de Mistral o els drames d'Ibsen—. En aquest context, és natural que institucions clau en el sistema literari com ara l'Ateneu Barcelonès o l'Ateneo de Madrid posin atenció sobretot en les revistes parisenques i acullin conferències en què es palesa la influència de la producció en llengua francesa.

Una relació dels títols més destacats dipositats a la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès al segle XIX permet constatar que els socis podien disposar de les obres més rellevants del romanticisme, entre les quals la literatura francesa ocupa un lloc preferent. De fet, ja el curs 1862-63 la Secció de Literatura de l'Ateneo Catalán va abordar la qüestió de la influència de la literatura francesa

en l'espanyola a finals del segle XVIII i principis del XIX. La majoria d'autors amb més presència al catàleg de la Biblioteca del 1891 són francesos: encapçala la llista Zola (amb 34 obres) i el segueixen Lamartine, Ernest Renan, Edgar Quinet, François Guizot... La seva recepció topà en ocasions amb dificultats, i és que alguns dels títols que s'hi troben hagueren de fer front, en el seu moment, a l'oposició de l'Església, ja fos en forma de censura —a partir de la Revolució Francesa s'intensificà la persecussió de llibres francesos, paradoxalment els que més es van importar a Espanya— o per la mala reputació que adquirien si passaven a formar part de l'*Índex*.

Segons l'editor valencià Marià de Cabrerizo, «el nombre de Chateaubriand corrió ja desde entonces [vers el 1801, arran de la traducció al castellà d'*Atala*] de boca en boca», i, certament, la seva obra tingué una gran importància tant a Catalunya com a Espanya durant la primera meitat de segle. L'obra magna *Le Génie du Christianisme* (1802), que representa un pas decisiu cap a la modernitat, es troba registrada al catàleg de la Biblioteca del 1874. Juntament amb *Atala* (1801) i *René* (1802), és un dels títols del vescomte més traduïts a Espanya el primer terç de segle, quan es llegeixen més les seves obres polítiques que les literàries i el romanticisme encara no ha acabat de fer escola. També segueix en la mateixa línia apologètica l'epopeia *Les Martyrs* (1809; present al catàleg del 1874), versionada al llarg del segle in comptables vegades, sovint en forma de novel·la.¹⁰

D'altra banda, Chateaubriand promou també la literatura de viatges, gènere que Lamartine acaba de consolidar amb *Voyage à Orient 1832-1833* (1835). Aquest es troba ja inventariat a la Biblioteca de l'Ateneo Catalán: la seva popularitat a Espanya, on fins i tot va ser lectura obligatòria, pot corroborar-se pel nombre de passatges reproduïts en premsa i per les similituds entre el títol de l'obra de Lamartine i la d'altres escriptors, com Verdaguer i el seu *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa* (1889). De fet, abans que la poesia la crítica espanyola valorà sobretot la prosa de Lamartine; n'és un exemple *Raphael* (1849; també es troba a la Biblioteca de l'Ateneu): el mateix any de la seva

¹⁰ Sobre la recepció de Chateaubriand, vegeu Pere FARRÉS, «Chateaubriand i Verdaguer, aproximació a un concepte de pàtria», *Anuari Verdaguer*, núm. 3, 1988, pp. 151-158; Marta GINÉ, «Traducciones, en España, de *Atala* y *René* de Chateaubriand» dins F. LAFARGA (ed.), *La traducción en España (1759-1830): lengua, literatura, cultura*, Lleida, Edicions de la Universitat de Lleida, 1999, pp. 353-362; Michael NERLICH, «La crisis de una institución literaria vista desde dentro: sobre una recepción paralela de Voltaire y de Chateaubriand en España», *Eutopías*, vol. 3, núm. 1, 1987, pp. 25-48.

aparició surten a la llum tres traduccions en castellà, una de les quals es deu a Víctor Balaguer.¹¹

Anne-Louise-Germaine Staël és una altra de les figures més rellevants del romanticisme francès de la Biblioteca. Tot i que amb sis títols la seva presència és molt inferior a la dels dos escriptors anteriors, el 1874 compta amb una bona representació de la seva obra. Pel que fa a la ficció, les novel·les *Delphine* (1802) i *Corinne* (1807) s'emmarquen en la bona acollida de què gaudeix la literatura femenina provinent de França la primera meitat de segle i, malgrat les acusacions d'immoralitat, l'èxit d'aquestes obres animaria escriptores com Gómez de Avellaneda a publicar les seves creacions. Quant a la producció assagística, destaca *De l'Allemagne*, que a partir dels anys vint esdevé una peça clau per a la difusió del pensament i la literatura alemanya a Espanya, una obra de referència tant per a literats com polítics.¹²

La Biblioteca també compta amb obres de Victor Hugo, l'escriptor que més atreu els espanyols emigrats a París a causa de les circumstàncies polítiques del primer terç de segle. Primer el seu teatre, després la poesia i finalment la novel·la són acollits amb entusiasme generalitzat, fins al punt de convertir-se en l'escriptor més traduït pels catalans, encara que la burgesia conservadora es mostra refractària a les seves idees polítiques i, per extensió, també a la seva producció literària. Així com el 1874 tan sols consten a la Biblioteca un volum de poesia, un altre de novel·les i dos de teatre —a més d'*El último día de un reo de muerte*, publicat el 1834—, al catàleg del 1891 —després de la seva mort— hi apareixen fins a sis obres noves, entre les quals crida l'atenció *Diario de las ideas y opiniones de un revolucionario de 1830* (1846).¹³

¹¹ Sobre la recepció de Lamartine, vegeu Pablo MARTÍN, «El Viaje a Oriente de Lamartine, su traducción al español e influencia en autores hispánicos», *Tonos Digital*, núm. 9, juny 2005; Àngels SANTA, «Quelques considérations sur la réception de Lamartine en Espagne», *La Toison d'Or*, núm. 2, 2002, pp. 71-83.

¹² Sobre la recepció de Mme. de Staël, vegeu Jean-René AYMES, Javier FERNÁNDEZ (coord.), *La imagen de Francia en España (1808-1850): coloquio internacional*, Université de Paris, Bilbao, Servicio Editorial Universidad del País Vasco, 1997; Susan KIRKPATRICK, *Las Románticas: escritoras y subjetividad en España, 1835-1850*, Madrid, Ediciones Cátedra, 1991; Hans JURETSCHKE, «Du rôle médiateur de la France dans la propagation des doctrines littéraires, des méthodes historiques et de l'image de l'Allemagne en Espagne au cours du XIXe siècle», citat.

¹³ Sobre la recepció de Victor Hugo, vegeu Francisco LAFARGA, *Traducciones españolas de Victor Hugo: repertorio bibliográfico*, Barcelona, PPU, 2002; Manuel LLANAS, Ramon PINYOL, «La presència de Victor Hugo en la literatura catalana fins a 1939: contribució al seu estudi» dins A. SANTA, F. LAFARGA (eds.), *Alexandre Dumas y Victor Hugo: viaje de los textos y textos del viaje*,

Proper al romanticisme d'Hugo, Théophile Gautier genera a l'Espanya del vuit-cents un interès moderat però constant que creix a partir del 1868 i que es palesa sobretot en les creacions modernistes de principis del XX. Potser per aquest motiu Gautier passa força desapercbut als esmentats catàlegs de la Biblioteca. A banda de reculls poètics i d'articles, també s'hi troben la novel·la *Mademoiselle de Maupin* (1835), precursora de «l'art per l'art», i el relat fantàstic *Spirite* (1866), probablement dipositat a la segona meitat dels noranta.¹⁴

De la mateixa manera que atén les obres de referència del romanticisme, la Biblioteca també té en compte les preferències del gran públic. En són un exemple els quatre volums registrats d'obres de George Sand: les seves novel·les sentimentals aconsegueixen una gran repercussió a pesar de l'oposició dels liberals moderats, l'església i bona part de la crítica. La popularitat que assoleixen les publicacions feministes als anys vuitanta contribueix a consolidar la producció de Sand, que, com Madame de Staël, s'erigeix en autoritat per a la dona romàntica. En aquesta època, Emilia Pardo Bazán palesa que ja «sus filosofías son tan peligrosas para la sociedad y la familia como una linterna mágica o un calidoscopio».¹⁵ Una altra mostra de la inclusió de la literatura consumida pel gran públic del XIX són les obres de Balzac o Eugène Sue, encara que d'acord amb els catàlegs la seva presència és modesta en comparació amb la del contemporani Georges Ohnet, un dels màxims exponents del *roman bleu*.

Literatura anglesa

Fins a finals del segle XVIII, la influència d'Anglaterra en les lletres hispàniques es veu eclipsada per la imatge de França i Alemanya. Són les emigracions dels intel·lectuals espanyols cap a les Illes Britàniques i la Guerra de la In-

Lleida, Pagès Editors, 2006, pp. 19-33.

¹⁴ Sobre la recepció de Théophile Gautier, vegeu Carmen FERNÁNDEZ, «La España escénica de Théophile Gautier» dins F. LAFARGA, R. DENGLER (eds.), *Teatro y traducción*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 1995, pp. 141-149; Marta GINÉ, «Las traducciones de Gautier en España. Siglo XIX», *Thélème*, núm. 11, 1997, pp. 369-382; Marta GINÉ, «La fortune de Gautier en Catalogne», *Bulletin de la Société Théophile Gautier*, núm. 21, 1999, pp. 229-240;

¹⁵ Sobre la recepció de George Sand, vegeu Jean-René AYMES, «L'image de George Sand en Espagne (1836-1850)» dins J.-R. AYMES, J. FERNÁNDEZ (eds.), *La imagen de Francia en España (1808-1850): coloquio internacional*, Université de Paris, Bilbao, Servicio Editorial Universidad del País Vasco, 1997, pp. 243-262; Penny BROWN, «The reception of George Sand in Spain», *Comparative Literature Studies*, vol. 25, núm. 3, gener 1988, pp. 203-224.

dependència les que impulsen els vincles entre els dos països, ben visibles a inicis del XIX. En l'àmbit literari, el món anglosaxó —i aquí s'inclou també, tot i que de forma menor, Amèrica del Nord— determina el progrés del corrent romàntic estès per Europa a cavall del set-cents i el vuit-cents. I ho fa especialment a partir dels anys trenta, dècada que marca la davallada de les idees romàntiques a Anglaterra i l'inici del seu apogeu en terres franceses, italianes i hispàniques.

Durant l'últim terç del set-cents, James Macpherson havia fet esclatar la voga ossiànica que tant hauria d'influir en la moda historicista i medievalitzant que caracteritza bona part de la literatura romàntica a Catalunya. Els poemes del bard irlandès —sobretot «Fingal», «Temora» i «Gaul»— sedueixen escriptors i premsa, que els imiten i en publiquen traduccions: Aribau ho fa des d'*El Europeo* als anys vint, a la dècada dels seixanta Bergnes de las Casas se'n serveix a *La Abeja* i més endavant és la premsa renaixencista —*La Veu de Catalunya* i *Lo Gay Saber*— la que en publica versions en català. Fins i tot la narradora gaditana Catalina Macpherson de Bremont signa amb el *nom de plume* «Ossiana». Atès l'inqüestionable ressò de la moda ossiànica a la península, sobta la minsa presència dels textos recopilats per Macpherson a la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès (només dues entrades registrades als anys vuitanta), potser explicable per l'atenció prioritària a obres de caràcter científic que denota el catàleg del 1891. Ultra en Ossian, els precedents del romanticisme anglès, més sentimental que ideològic, també es troben en Thomson i Burns. I en els lakistes —Wordsworth, Coleridge i Southey—, que n'assenten les bases.¹⁶

Precisament de Southey deriva el conreu del gènere narratiu que, combinat amb la poesia popular de caràcter llegendari d'arrel ossiànica, fructifica en l'obra de Walter Scott. L'escocès aviat es converteix en el pare de la novel·la històrica moderna i l'escriptor anglès amb més ressò arreu d'Europa. Catalunya no en queda pas al marge: el tarannà historicista conservador de l'obra de Scott, extret de les lliçons romàntiques de Herder i de De Staël, sedueix gran part dels escriptors renaixencistes catalans. En sintonia amb aquesta moda, la Biblioteca de l'Ateneu consagra Scott com l'escriptor més influent fins als anys setanta, amb un total de 27 títols als seus prestatges. A la península Ibèrica, el *scottism*

¹⁶ Sobre la recepció de Macpherson, vegeu Howard GASKILL (ed.), *The reception of Ossian in Europe*, London, Continuum, 2004; Isidoro MONTIEL, *Ossian en España*, Barcelona, Planeta, 1974; E. Allison PEERS, «The influence of Ossian in Spain», *Philological Quarterly*, núm. 4, 1925, pp. 121-138.

trionfa entre 1830 i 1840, tot i que la seva empremta és ben visible durant el XIX. Un total de 130 traduccions —entre les quals destaquen *Ivanhoe*, *Quintin Durward* i *El Talismán*— avalen l'èxit de Scott a Catalunya, sense oblidar el gran nombre d'imitadors que sorgeixen —López Soler i Trueba y Cossío, per exemple— i els estudis i les valoracions crítiques que se li dediquen.¹⁷

Equiparable al ressò de Walter Scott és la voga de Byron. De caràcter liberal, controvertit i polèmic, el lord anglès irromp amb força en les literatures europees a partir dels anys trenta. A Espanya, per influx de les versions franceses i de l'èxit dels drames de Dumas i d'Hugo, Byron és apreciat per la innovació estètica i intel·lectual que propugna (Larra i Alacalá Galiano n'aplaudeixen la renovació del pensament), i alhora vilipendiat pels excessos d'immoralitat (Böhl de Faber i Monteggia al capdavant). Obres com *The Corsair* (1814), *The Siege of Corinth* (1816), *Manfred* (1817), *Childe Harold's Pilgrimage* (1812-1818) i *Don Juan* (1819-1824) consagren el nom de Byron a la península. Amb tot, la seva fortuna és irregular al llarg del XIX, tot i que als vuitanta pren una forta embranzida en consonància amb la revolució darwinista. Més enllà de les influències literàries individuals —com és el polemitzat cas d'Espronceda, el *Byron español*—, l'impacte del «lord sublim» es fa efectiu en un àmbit supranacional: és capaç d'obrir una escletxa en la mentalitat conservadora de les lletres hispàniques. Tota aquesta agitada trajectòria es tradueix en els dos únics registres de la Biblioteca de l'Ateneu: palesen que l'heterodòxia del poeta anglès té un difícil encaix en el format predominant del romanticisme autòcton, aquell d'una idealització medievalitzant, historicista i amb un fort component de *Gothic Revival*.¹⁸

A l'altra banda de l'Atlàntic, el romanticisme anglès es fa evident en l'obra d'Irving, Poe, Cooper, Longfellow i Prescott. Tots ells destaquen per ser els primers escriptors nord-americans a impactar en el continent europeu. Als anys vint es desperta l'interès per la literatura nord-americana, però és a la segona

¹⁷ Sobre la recepció de Scott, vegeu Philip H. CHURCHMAN, E. Allison PEERS, «A survey of the influence of sir Walter Scott in Spain», *Revue Hispanique: recueil consacré à l'étude des langues, des littératures et de l'histoire des pays castillans, catalans et portugais*, tom 55, núm. 127, 1922, pp. 227-310; Murray PITTOCK (ed.), *The reception of Sir Walter Scott in Europe*, Londres, Continuum, 2007; Jaume ROURA, «La Renaixença i Escòcia» dins *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença, Estudis Universitaris Catalans*, núm. 27-28, 1992, pp. 353-375.

¹⁸ Sobre la recepció de Byron, vegeu Richard A. CARDWELL (ed.), *The reception of Byron in Europe*, Londres, Continuum, 2004; Estevan PUJALS, *Lord Byron en España y otros temas byronianos*, Madrid, Alhambra, 1982; D. L. SHAW, «Byron and Spain», *Renaissance and Modern Studies*, núm. 32, 1988, pp. 45-59.

meitat del XIX quan Poe i Longfellow, sobretot, es fan visibles en la literatura peninsular. De Poe arriben les narracions a finals del cinquanta i es posiciona com l'escriptor més influent en el gènere fantàstic, fins al punt que els noucentistes, amb Riba al capdavant, l'adopten com a referent estilístic.¹⁹ Longfellow obté un reconeixement perdurable gràcies a la poesia. Als anys setanta augmenten les traduccions i els estudis crítics (Víctor Suárez Capalleja li dedica una biografia el 1883), principalment d'*Evangeline* (1847), el poema arcàdic que tant suggestionà Verdager i Francesc Bartrina. En carta d'aquest a Teodor Llorente el gener del 1909, confessa que *Evangeline* «Era el poema predilecto del pobre Verdager, y sobre él versó la última conversación que tuvimos. A mí me gustaba y sigue gustándome más *Mireio*, pero él tenía mayor predilección por *Evangelina* al que llamaba “el poema del Nuevo Mundo”». ²⁰ Altre cop la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès actua com a termòmetre de l'impacte de la literatura romàntica a Catalunya. Sense oblidar que sovint és el criteri del soci i, per tant, el gust literari de l'època el que preval en l'adquisició de llibres, destaca la singular presència de Longfellow (set títols) i la poca suggestió de Poe (dues entrades).

Literatura italiana

L'aportació de la literatura italiana a la Biblioteca passa més desapercebuda: al catàleg del 1891 hi destaca Paolo Mantegazza (amb nou obres), seguit de Silvio Pellico i Cesare Cantù, entre d'altres. Certament, la literatura italiana del segle XIX és objecte a Espanya d'una recepció inferior a la de l'anglesa o la francesa, atès que la majoria dels emigrats durant la Dècada Ominosa s'estableixen a Londres o París i importen d'allí les novetats de literatura i pensament que serviran per a la construcció del romanticisme espanyol. Així doncs, el coneixement —tot i que escàs— de l'actualitat literària d'Itàlia es deu

¹⁹ Sobre la recepció de Poe, vegeu J. J. LANERO, Secundino VILLORIA, *Literatura en traducción: versiones españolas de Franklin, Irving, Cooper, Poe, Hawthorne, Longfellow, Prescott, Emerson y Whitman en el siglo XIX*, León, Universidad de León - Secretariado de Publicaciones, 1996; Ramon PINYOL, «Sobre la recepció d'Edgar Allan Poe en terres catalanes», *Serra d'Or*, núm. 589, gener 2009, pp. 32-34; Santiago RODRÍGUEZ, *Presencia de Edgar Allan Poe en la literatura española del siglo XIX*, Valladolid, Universidad de Valladolid - Secretariado de Publicaciones e Intercambio Científico, 1999.

²⁰ Sobre la recepció de Longfellow, vegeu J. J. LANERO, Secundino VILLORIA, *Literatura en traducción: versiones españolas de Franklin, Irving, Cooper, Poe, Hawthorne, Longfellow, Prescott, Emerson y Whitman en el siglo XIX*, citat; Ronald PUPPO, «Intertextualitat translativa en la versió anglesa de *Canigó*», *Reduccions*, núm. 81-82, març 2005, pp. 202-211.

bàsicament a la immigració liberal que a principis dels anys vint arriba d'aquest país.

Alessandro Manzoni, Vittorio Alfieri i Giacomo Leopardi són a grans trets els escriptors que gaudeixen de més bona acollida entre el públic espanyol i, de fet, és la popularitat dels dos primers la principal aportació dels italians al nostre romanticisme. Al marge de la reduïda presència d'Itàlia a la Biblioteca, al segle XIX l'Ateneu Barcelonès està subscript a la prestigiosa revista *Nuova Antologia* i compta amb vetllades dedicades a la literatura italiana —març del 1880, a càrrec de Frederic Rahola, i gener del 1888, a càrrec de José de Ayala—. A més, actualment s'hi troba dipositada una versió catalana (1834) de *La fuggitiva* de Tommaso Grossi, una de les poques traduccions al català publicades a la primera meitat de segle.

De Manzoni, per exemple, se'n coneix sobretot la poesia —especialment l'oda «Il cinque maggio»; Josep Llausàs en llegeix una traducció pròpia a l'Ateneu Catalán— i la novel·la *I promessi sposi* (1827), que fa major fortuna entre els sectors coservadors pel seu caràcter apologètic i providencialista. En fan una lectura moral Manuel Milà i Menéndez Pelayo, que en un assaig dedicat a la memòria del mestre considera l'obra «única e imperecedera». Tot i que la repercussió de Manzoni en la nostra novel·la històrica és discreta a causa de l'autoritat de Walter Scott en aquest gènere, és sobradament coneguda la influència que té en «La Pàtria» d'Aribau.²¹

Un altre italià amb presència a la Biblioteca és Ugo Foscolo, que en temps de l'Ateneu Catalán ja hi tenia dipositat un volum d'*Opere edite e postume* (1850-1859). De la seva producció en destaquen *Dei sepolcri* i la novel·la epistolar *Le ultime lettere di Jacopo Ortis* (1817), de caràcter autobiogràfic. Sembla probable que la seva producció arribés als amics de la Sociedad Filosófica, interessats en la poesia d'ambientació nocturna i sepulcral; també s'han discutit possibles ecos de Foscolo en Manuel de Cabanyes.²²

²¹ Sobre la recepció de Manzoni, vegeu Assumpta CAMPS, «Una complexa història de la traducció: el cas Manzoni en el món hispànic», *Randa*, núm. 51, 2003, pp. 143-154; Augustus PALLOTTA, «Il Manzoni in Catalogna», *Rivista di Letterature Moderne e Comparate*, vol. 26, núm. 1, març 1973, pp. 39-60.

²² Sobre la recepció d'Ugo Foscolo, vegeu Giovanni ALBERTOCCHI, «Exiliats italians a Catalunya a començament del segle XIX» (I. ROURA, trad.), *Revista de Catalunya*, núm. 215, març 2006, pp. 16-35; Giovanni C. CATTINI, «Literatura i política catalanista: Josep Maria Valls i Vicens als inicis de la Restauració», *Cercles*, núm. 7, 2004, pp. 137-154; Angelica VALENTINETTI, «Foscolo en España» dins Ugo FOSCOLO, *Las últimas cartas de Jacopo Ortis*, Madrid, Cátedra, 1993, pp. 41-47.

Silvio Pellico, admirador de Foscolo, és conegut a Espanya sobretot per obres de caràcter religiós i moral com *Le mie prigioni* (1832), que arriba per via francesa, i *Dei doveri degli uomini* (1834), del qual apareixen fins a set traduccions només als anys trenta i quaranta. Temps enrere Pellico ja s'havia donat a conèixer més enllà d'Itàlia amb el drama *Francesca da Rimini* (1818), per bé que, segons Josep Llausàs, «si bien se examina, la causa [de l'èxit] estava más en las patrióticas disposiciones de los oyentes que en el mérito intrínseco de la obra». El 1891 la Biblioteca comprèn totes aquestes obres, força populars al segle XIX, a més del seu epistolari, la poesia i el teatre més rellevants.

Conclusions

L'estudi dels catàlegs de la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès datats del 1874 i el 1891, juntament amb les dades del registre de l'Ateneu Catalán dels anys seixanta, permeten observar els fluxos culturals i literaris del segle XIX en aquesta institució. És així com es fa evident que la presència de la literatura romàntica en els prestatges de la Biblioteca és desigual i demana un discurs complex. En aquestes planes hem procurat fer una síntesi que reculli l'impacte del corrent romàntic en una de les entitats cabdals de la Barcelona del vuit-cents. Irremeiablement, però, hem oblidat autors, obres i altres publicacions. Posem per cas la presència de la música en els prestatges d'aquesta Biblioteca: és remarcable la subscripció de l'Ateneu a revistes musicals europees (sobretot italianes i franceses) com a resposta a una demanda dels socis, que es fa efectiva el 1884.

En aquest sentit, no sorprèn la presència dels operistes Rossini, Donizetti i Bellini, que acumulen una trentena d'obres. Referents del *bel canto*, els tres havien gaudit d'un gran èxit al llarg del segle, especialment la primera meitat. Ara bé, en sintonia amb les noves tendències europees, l'Ateneu també participa de l'arribada de Wagner. Malgrat comptar amb cinc òperes registrades en el catàleg de 1891 (*Lohengrin*, *Tannhäuser*, *Tristany i Isolda*, entre d'altres), el músic alemany s'assenta en aquesta Biblioteca dècades després que els cors de Clavé entonessin la «Marxa dels Pelegrins» del *Tannhäuser*, la primera representació musical de Wagner a Espanya (1862).

En un àmbit més científic, cal fer esment de les teories evolucionistes de Darwin i Spencer, passades pel sedàs del nou Imperi Alemany. A Catalunya, Darwin és llegit i divulgat per Valentí Almirall, que en publica articles a

L'Avens. El naturalista Ernst Haeckel també té una forta incidència a Catalunya: el 1886 la Biblioteca de l'Ateneu enquaderna quatre obres de l'alemany i n'incorpora quatre més en el catàleg del 1891, on Spencer és registrat amb onze obres i Darwin en compta set.

En el terreny estrictament ideològic, destaca la presència d'importants polítics, filòsofs i historiadors francesos a les prestatgeries de la Biblioteca: Ernest Renan, François Guizot, Émile Littré, Victor Cousin, Proudhon, Lamennais, Jules Simon... Com es pot observar, a finals de segle la institució posseïa obres de tendències ben diverses, fins i tot les que havien generat més polèmica arreu d'Europa.

Tota aquesta riquesa bibliogràfica és a l'abast dels socis, molts dels quals tenen incidència en la vida cultural del país. El centre ja havia estat vinculat als Jocs Florals i havia promogut les seves pròpies vetllades literàries en temps de l'Ateneo Catalán, però és als anys vuitanta quan «es transforma i vibra i sintonitza amb la cultura europea moderna, es converteix en difusor d'un progressisme racionalista, òbviament d'empremta burgesa, que sol establir un correlat entre la modernització de la societat, que s'ha produït amb la industrialització, i el que ha de ser la modernització de la cultura».²³ Prova la importància de la Biblioteca en aquesta tasca el fet que, l'any 1902, un grup de socis encapçalat per Pompeu Gener demani l'adquisició d'obres de Nietzsche, Marx, Carlyle, Emerson i Anatole France, entre d'altres.²⁴ Dins del camp estrictament literari, destaca també el paper de l'Ateneu com a punt de trobada d'aquells intel·lectuals que advoquen per la regeneració de la literatura catalana: a la penya de *La Vanguardia*, per exemple, s'hi reuneixen Yxart, Sardà —introdactors del naturalisme a Catalunya— o Massó i Torrents —que promou el modernisme des de la direcció de *L'Avenç*.

²³ Josep TERMES, «Introducció: el catalanisme, vertebrador de la societat catalana» dins P. GABRIEL (dir.), *Història de la cultura catalana: naturalisme, positivisme i catalanisme, 1860-1890*, Barcelona, Edicions 62, 1994, p. 46.

²⁴ Segons Joaquim COLL i Jordi LLORENS, «L'Ateneu Barcelonès en la cruïlla del canvi de segle» dins J. CASASSAS (dir.), citat, p. 190. En aquest sentit, els ateneus i centres de cultura populars també adquireixen un paper decisiu en la mesura que són els difusors dels «grans corrents doctrinals i les línies de pensament més al dia (neomalthusianisme, lliurepensament, divulgació sexual)» gràcies a les «traduccions dels grans pensadors (Marx, Bakunin, Kropotkin, entre d'altres)» (Josep TERMES, «Reflexions historiogràfiques a l'entorn del conflicte social a la Catalunya contemporània» dins J. VILÀ (coord.), *Les relacions entre Ciència i Societat a Catalunya, a la fi del Segle XX*, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca, 1994, pp. 255-270).

Si es trasllada aquest caràcter associacionista a l'actualitat, es constata que l'Ateneu Barcelonès també pot servir avui dia d'enclavament d'estudiosos i investigadors. El Projecte Almirall té la virtut d'oferir una plataforma i un recurs que permeten contestar, refutar o matisar les hipòtesis sobre la recepció de la cultura occidental en l'àmbit català i hispànic durant el segle XIX i interrelacionar-les d'una manera còmoda i ràpida. Tot i que es tracta d'una iniciativa encara jove, aquest Projecte resulta altament interessant pel fet que ofereix uns continguts actualitzats de fàcil accés. Ultra la comoditat que suposen els enllaços, les relacions bibliogràfiques, els comentaris i la presència d'articles més genèrics dedicats a conceptes com el *positivisme*, l'*evolucionisme*, el *neomedievalisme* o el *folklorisme*, entre d'altres, el lector pot adquirir una visió diacrònica de la introducció i la presència del pensament i la cultura vuitcentistes en aquesta institució barcelonina.

Tot aquest patrimoni ratifica el valor excepcional de la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès i confirma, a la vegada, el pes extraordinari de l'associacionisme en la constitució de la cultura catalana contemporània. Si el Projecte Almirall es veu replicat amb iniciatives diverses d'altres institucions, com ho podria ser el Centre de Lectura de Reus; i si el Projecte cada cop va guanyant presència en institucions com la Biblioteca de Catalunya i portals digitals com ara la Viquipèdia o Europeana, tot consolidant-se com a eina de gran utilitat, el seu valor augmentarà. Cal celebrar, doncs, que la societat catalana disposi d'un recurs potent i necessari per a la millor comprensió del vuit-cents, un segle que, com recordaven els convocants de les jornades d'estudis de la literatura catalana del segle XIX el 1995 (*El Segle Romàntic*), «val com una de les claus que obren la porta a la intel·ligència de l'Europa contemporània».²⁵

²⁵ *El Segle romàntic: actes del Col·loqui sobre el Romanticisme: Vilanova i la Geltrú, 2, 3 i 4 de febrer de 1995*, Vilanova i la Geltrú, Biblioteca-Museu Víctor Balaguer, 1997, p. 7.